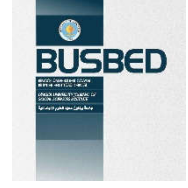

Makalenin Türü : Derleme Makalesi
Geliş Tarihi : 20.05.2022
Kabul Tarihi : 08.10.2022

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1119294>

SOSYOLOJİK SUÇ TEORİLERİNE KURAMSAL BİR YAKLAŞIM: SOSYAL SÜREÇ TEORİLERİ*

İlhan BİNGÖL¹

ÖZ

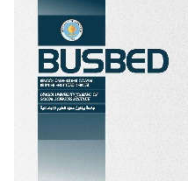
İnsanlığın tarih sahnesindeki yerini almasıyla birlikte ortaya çıkan suç olgusu, insanın bu sahnedeki varlığı sürdükçe devam edecek bir durumdur. Suç, geçmişten günümüze daima güncel olan, toplumları etkileyen ve kamu otoritesini de özellikle bu olgunun azaltılmasında ya da önlenmesinde uğraştıran bir kavramdır. Suç olgusu tarihsel süreç içerisinde birçok bilim disiplini tarafından ele alınmıştır. Suça yönelik olarak bireysel teorilerin yanı sıra, biyolojik psikolojik teoriler ile sosyolojik teoriler perspektifinden bakılmaktadır. Sosyal süreç teorileri suçun bir toplumda bir nesilden diğer nesile, bir gruptan diğer gruba öğrenme yoluyla aktarıldığını ileri süren teorilerdir. Bu çalışmada suça yönelik olarak geliştirilen sosyolojik suç teorilerinden ‘sosyal süreç teorileri’ne kuramsal açıdan yaklaşılmaktadır. Çalışmada sosyal süreç teorilerinden; sosyal öğrenme teorileri, ayırıcı birliktelikler teorileri, nötrleştirme teknikleri ve sosyal kontrol teorileri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Sosyolojik Suç teorileri, Sosyal Süreç Teorileri, Öğrenme Teorileri, Kontrol Teorileri

* Bu makale “Uyuşturucu Suçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Bingöl Örneği” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, ibingol@bingol.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1826-7809>

Article Type : Review Article
Date Received : 20.05.2022
Date Accepted : 08.10.2022

<https://doi.org/10.29029/busbed.1119294>

A THEORETICAL APPROACH TO SOCIOLOGICAL CRIME THEORIES: SOCIAL PROCESS THEORIES*

İlhan BİNGÖL¹

ABSTRACT

The phenomenon of crime, which emerged with humanity's taking its place on the stage of history, is a situation that will continue as long as people continue to exist on this stage. Crime is a concept that is always up-to-date from past to present, affects societies, and engages the public authority, especially in reducing or preventing this phenomenon. The phenomenon of crime has been dealt with by many scientific disciplines in the historical process. Crime is viewed from the perspective of biological and psychological and sociological theories as well as individual theories. Social process theories are theories that suggest that crime is transmitted from one generation to another in a society, from one group to another through learning. In this research, 'social process theories', one of the sociological crime theories developed for crime, is approached from a theoretical perspective. The study focuses on social process theories which include social learning theories, differential association theories, neutralization techniques and social control theories.

Keywords: Crime, Sociological Crime theories, Social Process Theories, Learning Theories, Control Theories

* This article was produced from the doctoral thesis named "A Sociological Research on Drug Crimes: The Case of Bingöl" thesis.

¹ Lecturer, Bingöl University, Vocational School of Social Sciences, ibingol@bingol.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1826-7809>

1. GİRİŞ

Kısaca ceza yasalarının ihlal edilmesi olarak tanımlanan suç olgusu, insanlık tarihi ile yaşıttır. İnsanın tarih sahnesine çıkmasıyla ortaya çıkan suç eylemi, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de güncelliğini koruyan hem bireysel hem de toplumsal anlamda mağduriyetler yaratan en önemli faaliyetlerden bir tanesidir. Kavram olarak evrensel olsa da suç eylemleri toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bir toplumda suç sayılan bir eylem başka bir toplumda suç sayılmayabilmektedir. Suçun dinamik doğası, suçu konu alan disiplinlerin farklı bakış açıları ve suçun kapsam sorunu bir araya geldiğinde suçun genel geçer bir tanımının yapılması zorlaşmaktadır. Suç konusunda karşımıza çıkan en büyük sorun suçun tanımı ve kapsamı ile ilgilidir. Çünkü suç, hem hukuki hem de sosyolojik olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte suç; bir taraftan psikoloji bir taraftan biyoloji diğer bir taraftan da sosyoloji kuramcıları tarafından geniş bir perspektifte açıklanmaya çalışılan bir olgudur.

İnsanlık tarihi ile başlayan ve toplumsal olgu bir olgu olan suç kavramı, suçu işleyen yönünden ele alındığında bireysel, fiili yönden ele alındığında ise toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsellik içerisinde her dönemde var olan suç olgusu; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Toplumsal bir olgu olması açısından ele alındığında suç kavramının sosyolojik analizi, suç bilimi olan kriminolojik perspektifte çok fayda sağlamaktadır. Suçun sosyolojik açıdan analiz edilmesi kişileri suça sürükleyen ve her biri ayrı bir bilim dalının konusu olan hukuki, kültürel, ideolojik, siyasi, ekonomik pek çok etmene hitap ederek suç olgusunun disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmasını sağlamaktadır. (Göver & Şenol, 2017:192).

Günlük yaşamda birbirleriyle aynı alanda kullanılabilen suç/suçluluk ve sapma/ sapkınlık kavramları birçok durumda örtüşmelerine rağmen farklı kavram ve eylemleri ihtiva etmektedirler. Suç olgusu, toplumsal kurallarla birlikte tanımlanmış ve resmen olarak ilgili ülkenin yasalarında yer almış durumları ifade ederken, sapkınlık ise en genel şekliyle herhangi bir toplumda o toplumun üyelerince kabul edilmiş toplumsal normlara uymama olarak tanımlanabilir (Akyayla, 2019: 68). Sapkınlık kavramı, suç kavramından çok daha geniş ve pek çok biçimi bir yasa tarafından sınırlanmamıştır (Giddens, 2012: 842). İşlenen her suç sapma olmadığı gibi, her sapma da suç olarak kabul edilmemektedir. Örnek olarak; insan öldürmek, hırsızlık yapmak hem suç kategorisine hem de sapma kategorisinde yer almaktayken, alkol almak ya da tembellik yapmak suç unsuru teşkil etmemekle birlikte sapma davranışı olarak değerlendirilmektedir. Hangi eylemin bir suç teşkil edip etmeme durumu bir ülkenin yasalarında belirtilmiş bir durum iken, sapma olgusu tamamen içinde meydana geldiği toplumların yerleşmiş normlarına uymama davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. SOSYOLOJİK SUÇ TEORİLERİ

Sosyolojik bakış açısıyla suç, toplum düzenini bozan ve toplum değerlerini çiğneyen tüm fiil ve eylemdir (Ülken, 1969:269). Sosyolojik olarak toplumsal bir olgu olan suç eylemi, tek başına yaşayan bir bireyin yapacağı bir eylem olarak görülmemektedir. Kısacası suç davranışlarından hiçbiri kendiliğinden meydana gelmemektedir (Güçlü & Akbaş, 2019: 3). Toplumbilimi olan sosyolojinin bakış açısıyla suçun meydana geldiği yer toplumsal yapıdır. Ancak her toplumun yapısı farklılık gösterdiğinden suçun mahiyeti de toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Sosyolojik açıdan net bir şekilde ifade edildiğinde suç, toplumsal normların ihlal edilmesi davranışdır.

Sosyoloji sözlüklerinde suça yönelik olarak birçok tanım getirilmiştir (Bayraktar, 2015:476):

“a. Suç, herhangi bir toplumda haksız bir eylem olarak belirlenen ve yazılı ve yazısız kurallarla yapılması yasaklanan ve yapıldığında yaptırım uygulanan eylem ve davranışlardır.

b. Bir devlette yasalarla yapılması yasaklanan ve yapıldığında cezai müeyyidesi olan eylemlerdir.

c. Herhangi bir toplumun hukuk ve değer sistemi tarafından konulan kurallara aykırı hareket eden ve dolayısıyla ceza gerektiren davranış ve eylemlerdir.

d. Kişisel alandan çıkıp kamusal alana giren, yapılması yasak olan kural ya da yasaları çiğneyen ve bunun sonucunda da meşru cezaların ve yaptırımların uygulandığı ve kamusal bir gücün müdahalesini gerektiren fiillerdir”.

Suç eylemleri her toplumun yapısına göre farklılık gösterir. Bir toplumda suç sayılan bir eylem başka bir toplumda suç sayılmayabilir. Toplumların sahip olduğu değerler onların aynı suçlara farklı yaptırımlar ve farklı cezalar uygulaması sonucu doğurur.

Kökünü 1897 yılına dayanan “Sosyolojik Suç Teorileri”nin kurucuları arasında Emile Durkheim, Robert Ezra Park, Ernest Burgess, Cliford Shaw, Walter Reckless, Frederick Trasher yer almaktadır (Siegel, 2012). Sosyolojik suç teorileri; ‘sosyal yapı teorileri ve sosyal süreç teorileri’ olarak iki başlık altında incelenmektedir. Bu çalışmada sosyolojik suç teorilerinden sosyal süreç teorilerine kuramsal açıdan yaklaşılmaktadır.

3. SOSYAL SÜREÇ TEORİLERİ

Sosyolojik suç teorilerinden “sosyal süreç teorileri”, suçlu davranışların ve sapkın davranışların bir nesilden ya da bir gruptan diğer bir nesile ya da gruba öğrenme yoluyla ve kültürel yolla geçtiğini ileri süren teorilerdir. Bu teorilerde en fazla kullanılan kavram “etkileşim” kavramıdır. Bu teoriye göre suç ve sapkın davranışlar, kişiler arası etkileşimler sonucu meydana gelmektedir (Güçlü & Akbaş, 2019: 49). 1930’lu yıllardan günümüze kadar etkinliğini devam ettiren bu teorilerin dayanak noktası özellikle suçlu davranışının gruptaki etkileşim ve toplumsallaşma sürecinin bir sonucu olduğu fikridir (Çakır & Alkan, 2017: 89). Suç ve sapkın davranışların etkileşim sonucu meydana geldiğini ifade eden sosyal süreç teorilerini besleyen en önemli sosyolojik bakış açısı “sembolik etkileşimcilik” dir.

Sembolik etkileşimcilik toplumun, bireylerin yüz yüze tekrar eden anlamlı etkileşimler yoluyla yaratıldığını ve insan davranışının bu etkileşimlere odaklanarak açıklanabileceğini ileri süren teorik yaklaşımdır (Erdem, 2020: 50). Sosyal yapı teorilerinden ‘sosyal düzensizlik teorisi’ ile ilişkili olan sosyal süreç teorileri, sosyal düzensizliğin yoğun olduğu bölgelerde ve alanlarda kişilerarası etkileşimler, toplumsal normlara itaati teşvik etmeye yakın değil uzak kalmaktadır. Özellikle bu alanlarda bireyler arasındaki etkileşimler normlara aykırı olan davranışları besleyen bir alanı teşvik ederler. Makro bakış açının ötesinde toplumsal ilişkileri gündelik olarak mikro seviyede ele alan sembolik etkileşimcilik paradigmanın bakış açısıyla bakıldığında; sosyal süreç kuramları, suçu, sosyo-psikolojik perspektifte incelemektedir. Bu teoriler, mikro seviyede gerçekleşen bireylerarası etkileşimler neticesinde kişilerin nasıl suç işlediğine odaklanır (Akbaş & Güçlü, 2019: 49).

Herbert Blumer, sembolik etkileşimcilik kuramını üç basit önermeye dayandırır: (1) *İlk önerme*, insanların şeylere karşı nesnelere sahip olduğu anlamlar temelinde hareket etmeleridir. (2) *İkinci önerme*, bu tür şeylerin anlamının kişinin hemcinsleriyle olan sosyal etkileşiminden kaynaklandığı ya da bu etkileşimden kaynaklandığıdır. (3) *Üçüncü önerme*, bu anlamların kişinin karşılaştığı şeylerle uğraşırken kullandığı yorumlayıcı bir süreç aracılığıyla ele alınması ve değiştirilmesidir (Hester & Eglin, 1992: 11).

Sembolik etkileşim bakış açısından gündelik yaşam içerisinde bireyler, toplum içerisinde yalnız kendi beklentileri doğrultusunda değil, diğer insanların da onlardan beklenti ve arzularına göre hareket etmektedirler. Toplumun sosyal düzeni bu şekilde meydana gelmektedir. Sosyal süreç teorileri arasında öne çıkan teoriler şunlardır: Sosyal öğrenme teorileri, ayrımcı birliktelikler teorisi, nötrleştirme ve sürüklenme teorisi, sosyal kontrol teorileri.

3.1. Sosyal Öğrenme Teorileri

Öğrenme teorileri suç davranışının sebebini, bireyin çevresi ile girdiği etkileşimde gören teorilerdir. Modern kriminolojinin öden gelen teorilerinden olan öğrenme teorileri, suçun biyolojik ve psikolojik patoloji neticesinde meydana geldiği fikrini reddederek, suç davranışının kişilerin sosyal çevreleri ile girdiği etkileşim sonucu öğrenilen bir davranış olduğunu ileri sürerler. (Balcıoğlu, 2016: 91). Suçun, suçlu davranışla ilgili normların ve davranışların öğrenilmesinin bir sonucu olduğunu ileri süren ‘Sosyal Öğrenme Teorileri’nin temeli 19. yüzyılın sonlarında Fransız sosyolog, sosyal psikolog ve kriminolog Gabriel Tarde’in “Taklit Kuramı”na dayanmaktadır (Demirbaş, 2016:150). Ronald Akers tarafından geliştirilen “Sosyal Öğrenme Teorisi” Edwin Sutherland’ın ayrımcı birliktelikler teorisindeki boşlukları gidermeye çalışan teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal öğrenme modeli, bireyin içinde bulunduğu sosyokültürel yapı ve bu yapının bağlamını göz önünde bulundurarak, suç oranlarını ve suç oranlarındaki değişikliklerin sebepleri olarak sosyal öğrenme sürecindeki bireysel davranışlara bağlar. Bu teori aynı zamanda suç ve sapkın davranışlardaki bireysel varyasyonların genel bir sosyal psikolojik açıklamasını da yapar. Teori, öğrenme sürecinin tüm yönlerini kabul ederken, bu sürecin suçlu veya uygun davranışla ilgili merkezi özelliklerini göz önünde bulunduran dört ana açıklayıcı kavrama odaklanır. Akers tarafından sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji alanından yapılan çalışmalar etrafından geliştirilen sosyal öğrenme teorisinin dört ana unsuru şunlardır: (I) Ayrımcı birliktelikler, (II) Tanımlar (tutumlar), (III) Ayrımcı pekiştirme, (IV) Taklit (Akers & Jensen, 2010: 56-57).

(I) Ayrımcı Birliktelikler

Ayrımcı birliktelikler, gündelik yaşamda kişinin gruplar ve bireylerle doğrudan ve dolaylı etkileşim ve özdeşleşme içinde olduğu süreci anlatır. Bu süreçte kişi; birincil öğrenme grupları olarak adlandırılan aile grupları, yakın arkadaşlarla etkileşim içindedir. Bununla birlikte bireyler, ikincil öğrenme grupları olan öğretmenler, polis, komşular, adliyenin yanı sıra internet ve diğer medya aracılığıyla bulunan 'sanal' gruplarla da etkileşim içindedir (Akers & Jensen, 2010: 57). Ayrımcı birliktelikler, kişinin ilişkide bulunduğu grupların onların davranışı üzerindeki etkisini göreceli olarak ele almaktadır. Kişinin etkilenmesi süreci olarak; birey ile grup arasındaki ilişkinin oluşma zamanı, görüşme sürekliliği ya da sıklığı, görüşme yoğunluğu (kişinin ilişki kurduğu kişilerle olan ilişkilerin önemi veya yakınlığı), görüşme önceliği (ilk veya en erken gerçekleşen ilişkilendirmeler) kişinin davranışlarını üzerinde etkili olmaktadır (Akers & Jensen, 2010: 57).

Birey ve grup arasındaki sosyal etkileşimin daimî ve sıklıkla olması, aralarındaki iletişim tarihselliğinin geriye gitmesi, grup içinde saygı atfedilen kişilerin varlığı grubun birey üzerindeki etkisini çok daha da arttırmaktadır. Kişi, etkileşimde olduğu grupların davranışlarına maruz kalmaktadır. Bu gruplar, bireye kendi değer ve davranışlarını empoze etmeye çalışırlar, bireyi kendi normlarına itaat etmeye zorlarlar ya da bireyin sahip olduğu değerlerden ve normlardan sapmaya zorlarlar.

(II) Tanımlar (Tutumlar)

Tanımlar, kişinin belirli bir davranışa atfettiği kendi tutumları ve davranışlarını anlamlı kılmasıdır. Bir eylemin yapılmasının doğru veya yanlış, iyi veya kötü, arzu edilen veya arzu edilmeyen, haklı veya gerekçesiz olarak tanımlayan yönelim, gerekçelendirmeler, diğer değerlendirici ve ahlaki tutumlardır. Bu tanımlar, sosyal öğrenme teorisinde hem genel hem de özeldir. *Genel tanımlar*, bireyi davranışa uymaya elverişli ve herhangi bir sapkın veya cezai eylemde bulunmaya elverişsiz kılan dini, ahlaki ve diğer geleneksel değerleri ve normları içerir. *Özel tanımlamalar* ise, kişileri, belirli eylemlere veya eylem dizilerine yönlendiren tutumlardır. Birey, hırsızlığın ahlaki olarak yanlış olduğuna ve hırsızlığa karşı yasalara uyulması gerektiğine inanabilir, ancak aynı zamanda esrar içmenin çok az yanlış olduğunu görebilir ve uyuşturucu bulundurmaya karşı yasaları ihlal etmenin doğru olduğunu rasyonelleştirebilir (Akers, 1999: 64-65). Belirli eylemleri onaylamayan kişi, bu tavırlara ne kadar çok sahip olursa, bunlara katılma ihtimali o kadar az olmaktadır. Konvansiyonel inançlar, suç davranışına karşı olumsuz etki oluşturmaktadır. Aksine, kişi, kendi tutumlarını ve davranışlarını ne kadar çok onaylarsa, onu yapma olasılığı o kadar artar (Akers, 1999:65).

(III) Ayırıcı Pekiştirme

Ayırıcı pekiştirme, beklenen veya fiili ödüllerin ve davranışların sonucu olan cezaların dengesi anlamına gelir. Bireylerin herhangi bir zamanda bir suçtan kaçınıp kaçınmayacağı veya işlemeye devam edip etmeyecekleri (ve gelecekte bunu yapmaya devam edip etmeyecekleri) eylemleri için geçmişe, şimdiki zamana ve beklenen gelecek ödüllere ve cezalara bağlı olan pekiştiriciler kastedilmektedir (Akers, 1999:66). Ayırıcı pekiştirme, rasyonel tercih teorisi ile birlikte caydırıcılık teorilerinin yorumlaması olarak görülmektedir (Dolu, 2015:282). Yani kişinin yaptığı eylemlerde elde edebileceğini düşündüğü zevkler, hazlar alması gerektiğini düşündüğü cezalardan ve acılardan baskın ise birey suç işlemeyi yeğleyebilmektedir.

(IV) Taklit

Suç teorilerinde *taklit*, başka bireylerden benzer davranışların gözlemlenerek suçun öğrenilmesini ifade eder. Başkaları tarafından modellenen davranışın taklit edilip edilmeyeceği; modellerin özelliklerinden, gözlemlenen davranıştan ve davranışın gözlemlenen sonuçlarından sonra ortaya çıkmaktadır (Akers, 1999: 67). Taklit ile öğrenme, bireyin yakınıdakileri gözlemleyerek yapabildiği bir davranış olmakla birlikte, günümüz dünyasında özellikle kitle iletişim teknolojisinin gelişmesi sonucunda yaygınlaşan kitle iletişim araçlarından da de çok hızlı bir şekilde öğrenilebilmektedir.

3.2. Ayırıcı Birliktelikler Teorisi

“Ayırıcı Birliktelikler Teorisi” (Differential Association Theory) kriminoloji alanında ilk öğrenme teorisi olarak kabul edilmektedir. Bu alanda geliştirilen teoriler, Edwin Hardin Sutherland’ın bu teorisinin temel kanıtları etrafında şekil bulmuştur (Güçlü & Akbaş: 2019: 51). Birçok düşünce geleneğini bünyesinde barındıran ‘Ayırıcı Birliktelikler Teorisi’nin etkilendiği ilk teorilerin başında Gabriel Tarde’in “taklit” kavramı gelmektedir. Sutherland, bununla birlikte George Herbert Mead’in “sembolik etkileşim” fikrinden de istifade ederek “Ayırıcı Birliktelikler Teorisi”ni geliştirme yoluna gitmiştir. (Brown & Esbensen, 2010:275).

Bu teorinin suça yönelik yaklaşımının temelinde şu iddia yatmaktadır: Birey önem atfettiği kişilerle yakın ilişki içinde olduğu süreç içerisinde onu suç işlemeye özendirici bazı tanımlamalara maruz kalmaktadır. Birey suç işleme teknikleri ile kendisini suç işlemeyi haklı sayacak gerekçeleri de öğrenmektedir. Yani birey, suç işlemeyi öğrendiği bireylerle etkileşim sürecinde bir birliktelik yaşamaktadır. Birlikteliklerin türü, içeriği ve kişi üzerindeki etkisine bağlı olarak bu durumun bireyin suç işleyip ya da suç işlememesine yol açtığı için bu teori aynı zamanda “suçluyu suçsuzdan ayırıcı birliktelikler”i konu edinmektedir (Dolu, 2015: 259). Sutherland, suçun öğrenilen bir davranış olduğunu, suçun teknikleri ile birlikte suçun işlenmesini basitleştiren sebepleri ile diğer suçlu bireylerden öğrendiğini söylemektedir.

Sutherland, “ayırıcı birliktelikler teorisi”nde suçu açıklayan dokuz unsurdan bahsetmektedir (Sutherland & Cressey, 1978: 80-82):

- (1) “Suçlu davranışı öğrenilen bir davranıştır, Kişi, öğrenme yoluyla suç işler.
- (2) Suç davranışı, diğer kişilerle iletişim sürecinde meydana gelen etkileşimle öğrenilir.
- (3) Suçlu davranışının öğrenilmesinde temel süreç, bireyin çok yakın kişilerle olan iletişim sürecidir.

(4) Suçlu davranışının öğrenilmesinde suç ileme teknikleri ve suç işlemeyi haklı çıkaracak iki unsur ön plana çıkmaktadır: (a) *Suç işleme teknikleri*. Zaman zaman çok karmaşık, zaman zamanda basit olan suç işleme teknikleri öğrenilir. (b) *Suç işlemeyi haklı çıkaracak sebepler*. Bireyleri suça teşvik edecek belirli gerekçeler ve bazı itici nedenler.

(5) Bireyin suç işlemesine sebep olan bu gerekçe ve nedenler, kanunlarda karşılığını bulan suç tanımlamalarına karşı olumlu ve iki çeşit tepki ile öğrenilir.

(6) Bir bireyin suçlu olmasının sebebi, o kişinin kanuna karşı yaptığı ihlallerin beğenilen eylemler gibi değerlendirilen tanımlamalara, bu tür fiilleri uygun olmayan ve kabul edilemez bulan tanımlamalara göre daha çok maruz kalmasıdır.

(7) Suçlu kişilerle yaşanan beraber olmalar; görüşmenin sıklığı, birlikte olma süresi, önem durumu ve birliktelik yoğunluğu bakımından değişkenlik gösterirler.

(8) Başka insanlarla olan birliktelikler ve görüşmeler neticesinde öğrenilen suç ve bu davranışa ilişkin davranış şekilleri ile suç karşıtı olan tutum ve davranışlar başka diğer öğrenme türlerinde de geçerli olan öğrenme durumlarını içermektedir.

(9) Suçlu davranışı genel olarak ihtiyaçlar ve değerlerin ifadesi olsa bile, bu değerler ve ihtiyaçlar suç davranışını açıklamak için yeterli olmaz. Nedeni şu ki, suç içermeyen tutumlar da aynı ihtiyaç ve değerlerin ifadesidir”.

Sutherland, birlikteliklerin kalitesine etki eden dört farklı boyutu da şöyle sıralamaktadır: (1) Görüşmenin sıklığı, (2) Birlikte geçirilen süre, (3) Öncelik, (4) Görüşmenin yoğunluğu (Sutherland & Cressey, 1978: 81-82).

Bireyler arasında görüşme sıklığı fazlaştıkça bu kişilerin birbirleriyle olan etkileşim ve birlikteliğin de tesiri artacaktır. Arkadaşlıkların ne zamandan beri ileri geldiği süre de bireylerin birbirleri üzerindeki etkilerini olumlu şekilde etkilemenin yanı sıra; kişilerin birbirlerini tanıma süreleri de uzadıkça arkadaşlık durumu ve birliktelikleri de bireyin tutumları üzerinde etki aratacaktır. Ayrıca, kişilerin birbirlerini tanıma veya tanışıklık süreleri geriye doğru evrildikçe sürenin etkisi de o denli fazlaştacaktır. Kişinin ilişkide bulunduğu bireyin önemli biri olması saygın ve itibar sahibi olması onun üzerinde daha da çok etki yaratacaktır. Bütün bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda ilişkinin yoğunluk boyutu ilk sıraya yerleşmektedir.

3.3. Nötrleştirme Teknikleri

Gresham Skyes ve David Matza, suçlu davranışların da diğer davranışlar gibi sosyal öğrenme sürecinde öğrenildiğini ve sosyal öğrenme sürecinin suç ve sapma davranışını etkilediğini belirtmektedirler. Skyes ve Matza 1957 yılında geliştirdikleri “Nötrleştirme Teknikleri” (Techniques of Neutralization) kuramlarında bireylerin toplumsal norm ve değerleri savunmalarına rağmen hala neden suç işledikleri sorusuna cevap aramaktadırlar. İkilinin vardığı sonuç, bireylerin nötrleştirme tekniklerini kullanarak suç işledikleridir (Skyes & Matza, 1957: 664). Skyes ve Matza (1957)’ya göre ‘nötrleştirme’, kişilerin toplumsal değer ve normları etkisiz kılarak ve bu değer ve normları askıya almak kaydıyla suç işlemeleridir. Bireyler, bu düşünce ile bazı gerekçeler ve bahaneler üreterek suç davranışında bulunmayı kendilerince meşru hale getirirler.

Kişi, suç ve sapma davranışını çeşitli sebeplendirmeler yoluyla rasyonel hale getirirse vicdan azabı çekmeden, benlik algısına ve öz saygısına zarar gelmeyecek şekilde suç ve sapma davranışını kolayca işleyebilecektir (Balcıoğlu, 2016: 98). Skyes ve Matza (1957:667-668), sorumluluğun reddi, zararın reddedilmesi, mağdurun reddi, kınayanları kınama, suçlu değerleri geleneksel toplumsal değerlerden üstün görme gibi beş temel nötrleştirme tekniğinden bahsederek teorilerini açıklamaya çalışmaktadırlar.

Sorumluluğun Reddi (Denial of Responsibility): Burada suçlu davranışını sergileyen bireyler, kendilerini dış güçlerin etkilemesi ve kendi kontrolünde olmayan bazı etkenlerden dolayı suç işlediklerini iddia ederler. Suç işleyen ergenler, işledikleri suçlarının sebebini akranlarına bağlamaktadırlar. Kişi suç işleme davranışının yanlışlığını bilincinde olduğunun farkındadır ve suça bulaşmasının mecburi sebeplerden kaynaklandığını iddia ederek sorumluluğu reddetmektedir. Suçlu birey burada yaptığı eylemin sorumluluğunu başkalarına yüklemektedir.

Zararın Reddedilmesi (Denial of Injury): Birey, suç işleme davranışından kimsenin zarar görmediğini iddia ederek suç davranışının da kötü olmadığını ispatlama çabasına girmektedir. Örneğin zengin birinin malını çalmanın ya da bir marketten hırsızlık yapmanın mal sahiplerine zara vermediğini zaten bu malların sigortalı olduğunu ve zararın zaten telafi edileceğini savunmaktadır.

Mağdurun Reddi: Suçlu, sapkın eylemlerinin sorumluluğunu kabul etse ve sapkın eylemlerinin bir yaralanma veya incinme içerdiğini de kabul etmeye meyilli olsa bile, eyleme maruz kalan kişinin bunu hak ettiğini savunur. (Skyes & Matza, 1957:668). Suça maruz kalan kişiden intikam aldığını iler süren suçlu kişiler, manevi olarak

rahatsızlık duymamak için mağdurun ve mağdur bir durumun olmadığını savunarak rahatlama yoluna giderler. Bu durumda suçlu birey yarattığı mağdurun bu durumu hak ettiğini ileri sürerek işlediği suçu nötrleştirmeye çalışmaktadır.

Kınayanları Kınama (The Condemnation of the Condemners): Dördüncü nötrleştirme tekniği, suçluyu kınayanları kınamaya dayanır. Suçlu, dikkat odağını kendi sapkın eylemlerinden ihlallerini onaylamayanların güdü ve davranışlarına kaydırır. Suçluların kendilerini yakalayan ve hesap soran polis, savcı gibi otoriteleri yani suçlulara hesap soran otoriteleri ikiye bölür ve dürüst olmamakla suçlar (Skyles & Matza, 1957: 668). Bu kişiler, suçluları eleştirenleri eleştirerek lanetlerler. Örneğin polislerin kendilerinin hız kurallarına uymadıkları halde gariban kamyonculara ceza kestiklerini, rüşvet alan bir memurun amirlerinin kendilerinden çok daha fazla rüşvet suçu işlediklerini iddia ederler.

Suçlu Değerleri, Geleneksel Toplumsal Değerlerden Üstün Görme (The Appeal to Higher Loyalties): Skyles ve Matza (1957) tarafından geliştirilen beşinci ve son nötrleştirme tekniği “yüksek değerlere müracaat/ suçlu değerleri toplumsal değerlerden üstün görme” tekniğidir. Sapkın davranışlarda bulunan ve suça bulaşan gençler, içinde yaşayıp sosyalleştikleri toplumun değerlerini ve normlarını, suçlu alt kültürün değer ve normlarından daha aşağıda görürler. Böylelikle sapkınlar ve suç davranışı işleyenler hem vicdanlarından hem de formel sosyal kontrol mekanizmalarının baskılarından kurtulmaya çalışmaya gayret ederler (Skyles & Matza, 1957: 669). Örnek olarak; kürtaj yapan doktoru öldürerek cinayet işleyen bir suçlu insan öldürme suçunu “ulu bir amaca hizmet etme” şeklinde nitelendirerek, bu davranışını hukukun üstünde görür (Balcioglu, 2016: 98). Suç işleyen bireyler, sahip oldukları inançlar ya da kendilerini ait hissettikleri suç gruplarının değer ve normlarını kendi lehlerine kullanarak, toplumsal değerleri görmezden gelmektedirler. Toplumsal değerlere uymayan bireyler sapkın olarak görülmeyle birlikte dışlanırlar ya da dışlanma tehdidinde maruz kalırlar.

3.4. Sosyal Kontrol Teorileri

Kontrol teorileri, suçun sebeplerini araştıran geleneksel kriminolojik yaklaşımlara eleştirel bir bakış açısı getirerek; “insanlar neden suç işlerler?” sorusunun yerine “insanlar neden suç işlemezler?”, “bazı bireyler, suç işleme fırsatına sahip oldukları halde neden suç işlemezler?” sorusuna cevap bulmaya çalışan teorilerdir (Dolu, 2015:297). Birbirinden farklı kontrol teorileri olmasına rağmen, bütün kontrol teorilerinin üzerinde mutabık olduğu dört varsayım vardır: “(1) Suçlu davranışlarına engel olmak isteniyorsa kişilerin kontrol altında tutulması gerekmektedir. (2) Suç işlenmesi davranışı insanlardan beklenen bir durumdur. (3) Bir suçun işlenmesi meydana geliyorsa, bunda bireyi suç işlemekten alıkoyan kontrol mekanizmaların iyi işlemediği olması, kontrol mekanizmalarının zayıflığı ya da bu mekanizmaların yokluğudur. (4) Doğru ve yanlışların neler olduğu konusunda uyulması icap eden kurallar, inançlar ve normlar alanında toplumsal hem fikirlik vardır” (Shoemaker, 2000: 160).

Kontrol teorileri, diğer teorilerin aksine bireylerin sosyal ve hukuki normlardan neden sapma gösterdiğini belirlemek ve açıklamak yerine, kişilerin sosyal ve hukuki normlara hangi sebeplerden ötürü uydüğünü açıklamaya çalışır. Kontrol teorisine göre hepimiz normlara uyarız; çünkü üzerimizdeki sosyal kontroller, bizim suç davranışında bulunmamızı engeller. Üzerimizdeki bu kontroller zayıfladığında ya da tamamen çöktüğünde sapma gösterme ihtimali artar. Sosyal kontrol teorileri, insanların toplumsal normlara bazı kontrol mekanizmaları sebebiyle uyduklarını, bu toplumsal kontrol mekanizmalarının zayıflaması ya da etkisini kaybetmesiyle normlardan uzaklaşarak suç işlemeye başladıklarını öne sürmektedirler.

Kontrol teorileri arasında; Walter Reckless’in “Sınırlama Teorisi”, Travis Hirschi’nin “Sosyal Bağ Teorisi”, Gottfredson ve Travis Hirschi’nin “Genel Suç Teorisi” ve Mark Colvi’nin “Baskıcılık ve Sosyal Destek Teorisi” gibi teoriler yer almaktadır.

Walter Reckless’in Sınırlama Teorisi

Reckless, 1961’de kaleme aldığı “Yeni Bir Suç Teorisi” (A New Theory of Delinquency and Crime) adlı çalışmasıyla daha önceden yaptığı tüm çalışmalarından elde ettiği sonuçları “Engelleme Teorisi” olarak formüle dökülmüştür. Reckless, teorisinin biyolojik, psikolojik ve patolojik durumlardan kaynaklanan suçları kapsamadığını, sadece sosyolojik ve yasal bir perspektifte düzgüsel sapma olarak addedilen normların ihlalleriyle ilgilendiğini söylemektedir (Dolu, 2015: 300, Reckless, 2003). Amerika’daki suçluluk oranlarındaki yüksekliğin sebebi olarak bir “sınırlamanın olmayışı”ni gören Reckless; eşitsizlik, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik gibi suç oluşturan öğeleri reddederek suç davranışının ancak sınırlamaların etkisiyle önleyebileceğini ifade etmektedir (Reckless, 1961: 4). Reckless’a göre kişinin suç işlemesine sebep olan iki temel güç bulunmaktadır: Bireyi suç davranışı işlemeye yönelten “çekiciler” ve bireyi suça iten dış etmenler veya “iticiler”. Bireyde, içsel ve dışsal sınırlama olmadığı zamanlarda suçluluk meydana gelecektir. Bu teoride bireyin suç işlemesine engel olacak faktörler de (1) iç engelleyiciler ve (2) dış engelleyiciler olarak sınıflandırılmaktadır.

1. İç Engelleyiciler (Sınırlayıcılar)

Reckless, suç davranışlarından uzak durmak için iç sınırlayıcıların dış sınırlayıcılara oranla daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Güçlü iç sınırlayıcı faktörlere sahip olan kişi/kişiler sosyal ya da fiziki ortamının değişmesi halinde bile suç işleme davranışına karşı sert bir reaksiyon gösterir (Reckless, 1967). Reckless, *iç sınırlayıcıları*, kişinin öz kontrol yapısının bir ürünü olarak, bireyi suç işleme davranışından uzak tutan ve bireyin kendisinden arzulanan davranışları gösterebilme becerisi olarak tanımlamaktadır (Thompson & Dodder, 1983). İç sınırlayıcılar dört esas kavram etrafında toplanmaktadır: (1) İyi bir benlik kavramı, (2) Hedef amaçlı bir yaşam, (3) Sıkıntılı durumlara tahammül etme, (4) Normlara uyum sağlama (Güçlü & Akbaş, 2019: 86).

2. Dış Engelleyiciler (Sınırlayıcılar)

Dış engelleme (dış sınırlama), kişiyi en yakın başındaki ailesinden ve yakın arkadaşlarından başlamak kaydıyla, bireyi tamamen çevreleyen sosyal ortamın bireyi suç işleme davranışından ve hata yapma davranışından alıkoyan ve kişiyi kabul edilebilme çerçevesinde tutabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Akt. Dolu, 2015:302). Bireyin içinde yaşadığı çevre, onu ahlaki bir sarmalamayla kendisinden beklenen tutum ve davranışları gösterme yönünde rol oynamaktadır. Sosyal çevre, bireyi gözetim altında tutarak ulaşması gereken hedeflere yönelmede yol gösterici olur. Bireyin olumlu davranışları takdir edilerek, bireye çevreye aidiyet duygusu kazandırılır ve kişi sapma ve suç davranışlarından uzak kalır.

Reckless, dış engelleyicilerin üç bileşeninden bahseder: (1) Kuralların içselleştirilmesi, (2) Anlamlı rollerin varlığı, (3) Grubun, kişiyi pozitif davranışlarda bulunması yönünde pekiştirici bir rol göstermesi (Thompson & Dodder, 1983). Reckless, kişinin suça bulaşmasında önleyici faktörler olarak iç engelleyicilerde dört, dış engelleyicilerde de üç olmak üzere toplam yedi sınırlayıcıya dikkat çekmektedir.

Travis Hirschi'nin Sosyal Bağ Teorisi

Travis Hirschi'nin sosyal bağ / sosyal kontrol teorisi, ortaya atıldığı 1969 yılından günümüze kadar kriminolojide önemli bir paradigma olarak yer edinmiştir (Akers & Sellers, 2008). 1969 yılında kaleme aldığı "Çocuk Suçluluğun Nedenleri" (Causes of Delinquency) eserinde Hirschi, suçun ortaya çıkmasında; birey ve toplum arasındaki bağların zayıflaması ya da kopması olarak görmüş ve kopan bu bağların neler olduğunu izah etme yoluna gitmiştir (Dolu, 2015: 304). Birey ile toplum arasındaki bağları dört faktör üzerinden ele alan Hirschi, bu faktörleri şöyle sıralamaktadır: (1) Bağlılık (*attachment*), (2) Adanmışlık (*commitment*), (3) Devamlı meşgul olma ve sosyal aktivitelerde bulunma (*involvement*), (4) İnanç (*belief*) (Hirschi, 1969: 58-59).

(I) Bağlılık (Attachment)

Bağlılık, kişilerarası ilişkilerde bireylerin azami dikkat ettiği hassasiyet ve kişileri bir arada tutan güçlü bir etmendir. Bağlılık sayesinde kişiler ortak yaşam alanlarını ifa eden kurallara ve normlara oldukça uyum gösterirler (Hirschi, 1969: 58). Örneğin, çocuk annesinin hoşuna gitmeyen bir hareketi "annem bana kızacak" düşüncesiyle yapmayacaktır. Kişi sevdiklerini hayal kırıklığına uğratmak istemediğinden, ona olan bağlılığından dolayı suç ve sapma davranışından bulunmayacaktır. Kişinin toplumla olan sosyal bağları zayıfladıkça, birey en dıştan en içe doğru çevresinden dışlanır ve izole sürecine girer. Bu da bireyin uzağındakilerle ve yakınındakilerle çatışma sürecine girmesine sebep olabilir. Dışlanma korkusu ve dışlanma tehdidine maruz kalmak istemeyen birey, olumsuz davranışlardan uzak kalma yoluna gidecektir.

(II) Adanmışlık (Commitment)

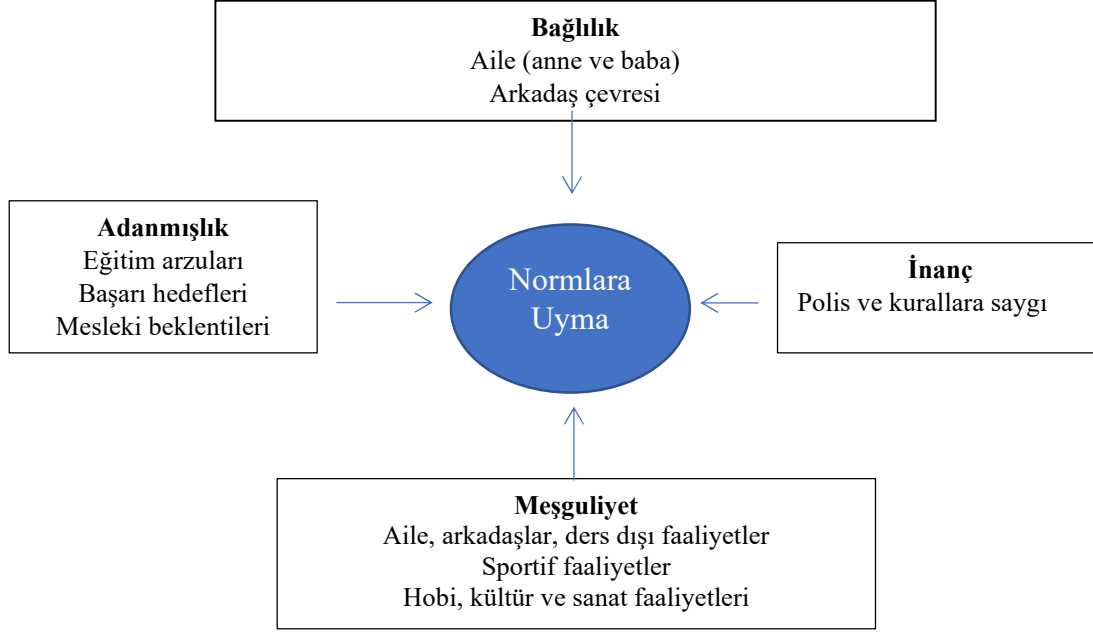
Hirschi, temelde, insanların kaybedecek bir şeylerin bilincinde olduklarında yanlış davranma olasılıklarının daha düşük olacağını belirtmektedir. Çocuklar için bu, bir suç işledikleri için arkadaşların, ebeveynlerin veya öğretmenlerin önünde kötü görünmek istememek anlamına gelebilir (Hirschi, 1969: 58). Örnek olarak hukuk fakültesinde okuyan bir öğrenci gelecekte yargıç ya da avukat olacağını varsaydığından okuldaki kurallara daha çok riayet edecek, imtihanlarda kopyaya tevessül etmekten kaçınacak ya da ideolojik kavgalardan uzak duracaktır. Buna bezer olarak; birey/bireyler sahip oldukları prestij, servet, makam, mevkilerini kaybetmemek uğruna kurallara uymada azami derecede dikkat edeceklerdir. Kısaca, kişilerin bazı faaliyetlere yatırım yapma ölçüsü "adanmışlık" olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin geleceklerine dair bazı beklentileri ve sahip oldukları kazanımlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

(III) Faydalı İşlerle Daima Meşguliyet (Involvement)

Hirschi (1969:58)'nin üçüncü tür sosyal bağ olarak adlandırdığı bağ, "*katılım*"dır. Bu bağ, insanların zamanlarını nasıl harcadıklarıyla ilişkili fırsat maliyetleriyle ilgilidir. Hirschi, özellikle, "boş eller şeytanın atölyesidir" şeklindeki eski felsefeye değinerek, insanların zamanlarını bir tür toplum yanlısı faaliyetlerle geçirdiklerinde, zamanlarını anti sosyal faaliyetlerle harcamadıklarını ileri sürmektedir. Örneğin, akademik, sosyal veya atletik olarak meşru okulla ilgili faaliyetlere yoğun şekilde dâhil olan gençler, kendilerine ait olmayan şeyleri çalmak, eroin gibi uyuşturucuları kullanmak gibi şeylerle meşgul olmayacaklar. Bu tür faaliyetlerde bulunan gençlerin,

meşru faaliyetlerinden önce veya sonra bu tür davranışlarda bulunamayacakları anlamına gelmez. Hirschi, en azından meşguliyet süresince gençlerin suçlu eylemlerde bulunmayacaklarını savunmaktadır.

Toplumsal geleneklere uygun çizgide hareket eden gençlerin meşguliyeti onları suçlardan koruyacak önemli etmenlerdendir. Özellikle sportif faaliyetlere ve eğlenceye zaman ayıran gençler, bu tür aktivitelerden mahrum olan gençlere göre daha az suç davranışına bulaşma ihtimallerine sahiptir.

Şekil 1. Hirschi'nin Sosyal Bağ Teorisi

Kaynak: Güçlü ve Akbaş, 2019: 92

(IV). İnanç (Belief)

Hirschi tarafından tanımlanan son sosyal bağ türü “*inanç*”tır. İnanç, yasaya uygun davranışlarla ilişkili değerlere bağlılık derecesini ifade eder. Bu tür değerler bir kişi için ne kadar önemliyse, suçlu / sapkın davranışlarda bulunma olasılığı o kadar düşük olacaktır. Örnek olarak; yasadışı uyuşturucu kullanmanın yanlış olduğu inancını paylaşan gençlerin bu tür davranışlara katılma olasılığı daha düşüktür (Hirschi, 1969:59).

Hirschi'nin burada vurguladığı husus, tutumlar ve davranışlar arasında önemli bir bağlantının varlığıdır. Bir toplumda herkes tarafından kabul gören toplumsal değerler ve normların var olduğuna dair inanç vardır. Toplumsallık içinde yer alan her bireyin bunlara olan inanç değeri aynı miktarda değildir. Toplumsal düzenin devamını sağlayan bu değerlere olan inancın azalması kişilerin suç işleme olasılığını artırır. İnanç arttıkça suç ve sapmanın derecesi de düşecektir.

Gottfredson ve Hirschi'nin Genel Suç Teorisi (Öz-Kontrol Teorisi)

Tüm suçların sebeplerini ve suç türlerine etki eden faktörleri açıklamak üzere inşa edilen suç teorilerine “genel suç teorileri” denilmektedir. Genel suç teorileri, genellikle diğer suç teorilerinin ve bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların sonuçlarını bir teoride buluşturarak kişilerin hangi sebeplerle ve nasıl suç işlediklerini izah etmeye çalışan teorilerdir. Genel suç teorileri, klasik suç teorilerinin suçlu davranışı açıklarken kullandıkları bir veya birkaç faktör yerine, birbirleri ile alakalı olduklarını varsaydıkları çok sayıda etmeni teorilerine dâhil etmektedirler (Eker, 2016: 153-154). Michael Gottfredson ve Travis Hirschi 1990 yılında yayınladıkları “Genel Bir Suç Teorisi” çalışmalarında, bireyleri suça sevk eden sebepleri açıklarken çevresel etkenler yerine kişilerin bireysel özelliklerine dikkat çekerek özellikle ‘bebeklik’ ve çocukluğun ilk yıllarına” odaklanmaktadırlar (Cullen & Agnew, 2003:222).

“Öz kontrol teorisi” olarak da adlandırılan “genel suç teorisi” temel olarak şu tezleri kapsamaktadır (Güçlü & Akbaş, 2019: 95): “(1) Tüm suç davranışları ve sapkın davranışlar kişilerdeki öz kontrol seviyesiyle alakalıdır, (2) Öz kontrolü düşük olan bireyler büyük olasılıkla suç işleme ve sapkın davranışlarda bulunma potansiyeline sahiptirler, (3) İnsanların sahip olduğu öz kontrol mekanizması daha çocuk yaşta ve özellikle bireyin ailesi tarafından şekil verilerek ömür boyu devam eder.”

'Genel suç teorisi' ya da diğer adıyla 'öz kontrol teorisi'; düşük öz kontrole sahip bireylerin devamlı suç işleyebilecekleri, ancak öz kontrolü yüksek kişilerin daima suça karşı yüksek direnç gösterecekleri temel teorisine dayanmaktadır. "Düşük öz kontrole sahip bireylerin suç işleme potansiyeli yüksek, yüksek öz kontrole sahip bireylerin suç işleme potansiyelleri düşüktür" düşüncesi, düşük öz kontrole sahip her bireyin suç işleyeceğini kesin olarak söylemenin ne kadar yanlış olduğunu söyleyebileceğimiz gibi, yüksek öz kontrole sahip kişilerin de kesinlikle suç işlemeyeceği anlamını çıkarmak doğru değildir. Gottfredson ve Hirschi öz-kontrolün sekiz ögesi üzerinde durmuşlardır:

(1) "Suç faaliyetleri, bireylere hemen haz vermektedir. Hazzın cazibesine düşük öz- kontrole sahip olanlar derhal kapılacak yüksek öz kontrole sahip bireyler duruma direnebileceklerdir.

(2) Suç davranışında bulunmak, kişilerin arzularını kısa bir sürede adi ve ucuz yöntemlerle halledecektir. Misal; emek harcamadan para kazanmak, evlilik akdi yapmadan cinsel birliktelik yaşamak, hukuk sisteminin kararlarını beklemeden oç alma yolun gitmek gibi durumlar öz-kontrolü düşük olan bireyleri cezbedecektir.

(3) Düşük öz kontrole sahip bireyler, suç işlemede heyecan, macera ve güç gösterisi gibi olgulara kapılırken, yüksek öz-kontrolü olan bireler sabır gösterecekler ve temkinli davranacaklardır.

(4) Öz-kontrolü düşük bireyler, sabır göstermediklerinden özellikle arkadaşlıklarında, işlerinde ve evlilik yaşamlarında sorun yaşayacaklardır.

(5) Düşük öz-kontrole sahip olan kişilerin becerileri ve planlama yetileri düşük olduğundan kapasite gerektiren işlere yönelmek yerine daha az beceri ve planlama gerektiren suçları işleme yoluna giderler.

(6) Düşük öz kontrolü olan bireyeler, bencil olduklarından başkalarının acılarını dikkate almazlar ve bunun sonucunda mağdurlar para kaybetmektedir. Duygusal ve fiziksel bakımdan acılar çekerler ve özel yaşamları ihlal edilmiş olur.

(7) Düşük öz -kontrolü olan bireyler diğer kişiler tarafından rahatsız edildiklerinde, olaylar karşısında sabır göstermezler ve sorunları ikna yoluyla değil de şiddete başvurmak kaydıyla ortadan kaldırmaya çalışırlar. (Çocukları ağladığında nedenini sormadan onları cezalandırma yoluna gitmek gibi).

(8) Zevk peşinden koşan öz-kontrolü düşük bireyler suç işlemenin yanı sıra alkol kullanmak, sigara içmek ve uyuşturucu kullanmak gibi davranışlarda bulunurlar" (Gottfredson & Hirschi, 2003: 243-244).

Düşük öz -kontrole sahip bireyler herhangi bir suçu işlemeye odaklanmak yerine, karşılaştıkları ve haz aldıkları her türlü suçu işleme potansiyeline sahiptirler. Örnek; şiddet uygulamak, para çalmak, oç almak, gayr-i meşru cinsel ilişkiye girmek, uyuşturucu kullanmak gibi.

"Genel Suç Teorisi" ya da diğer adıyla "Öz Kontrol Teorisi"ni geliştiren Gottfredson ve Hirschi (2003:247)'ye göre düşük öz kontrolün ana sebebi olarak ailelerin yetersiz ve yanlış çocuk yetiştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu teorisyenlere göre düşük öz -kontrole sahip bireylerin uygun bir eğitimden mahrum oldukları, disiplin ve aile bakımından yoksun olan kişiler oldukları görülmektedir. Suçlu çocukların yetiştiği ailelerde çocukların sahip olması gereken disiplin, gözetleme/kontrol ve sevgi/duygusal bağ gibi çok önemli olan olumlu özelliklerin olmadığı araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılmıştır.

Çocukların yeterli düzeyde öz -kontrolü öğrenebilmeleri için Gottfredson ve Hirschi tarafından üç ana ilke önerilmektedir: (1) "Ebeveynler, çocuğu daima izleyerek davranışlarını gözetlemelidir. (2) Çocuğun yanlış davranışını gördüklerinde hemen müdahalede bulunmalıdır. (3) Şiddete başvurmadan uygun bir şekilde yanlış davranışı cezalandırmalıdır" (Gottfredson & Hirschi, 2003: 247-249). Bazı ebeveynler, çocukların yanlış davranışlarını ya önemsememekte ya da takip etmemeye fırsat ya da zaman bulamamaktadır. Bazıları da yanlış davranışları görmezden gelerek cezalandırma yoluna gitmemektedirler. Özellikle günümüz toplumlarında ebeveynlerin çalışması, eğitim seviyelerinin düşüklüğü ya da boş vermişlikleri, sosyal medya ağlarında zaman geçirmeleri gibi faktörlerden dolayı çocuklarına ayırmaları gereken zamanları ayırmamakta, çocukların neler yaptıklarını kontrol etmemektedirler. Ailelerin bu durumu; çocuğun kimlerle nasıl ve neden iletişime geçtiği, iletişim sürecinde nelere maruz kaldıkları konusu önemli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mark Colvi'nin Baskıcılık ve Sosyal Destek Teorisi

Mark Colvin, 2000 yılında kaleme aldığı "Suç ve Zorlama" kitabı ile akabinde 2002 yılında arkadaşları ile yayınladıkları makalede kontrol ve gerilim teorilerinden istifade ederek; baskı sosyal destek ve suç tutumları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır. Teorinin özü; kişilere uygulanan katı kontrol ve katı zorlamaların daima suçun işlenmesine engel olmadığı gibi, bireylerin itaatleri için kendilerine uygulanan sosyal desteklerin her zaman suçu önlemediği düşüncesidir (Güçlü & Akbaş, 2019: 104). Teoride geçen *zorlama* ve *sosyal destek* kavramlarının hangi durumlarda suç işleme davranışın engellediği ya da hangi şartlarda bireyin suç işleme tutumunu artırdığı önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zorlama: Colvin, *zorlamayı*, bireylerin başka kişiler tarafından korku, tehdit, güç kullanmak kaydıyla istenilen davranışlara mecbur edilmesi ya da kişilerin davranışlarının sosyal, ekonomik gibi nedenlerle kısıtlanması olarak tarif etmektedir (Colvin, 2000). Zorlamanın kapsamı ve derecesini suçluluğun üretilmesinde en belirgin unsurlar olduğunu öne süren Colvin, zorlamaları da “*kişilerarası zorlamalar*” ve “*şahsi olmayan zorlamalar*” olarak ikiye ayırır. O, kişilerarası zorlamaları; koku, tehdit ve fiziksel şiddet gibi minör düzeydeki sosyal ilişkilerde (aile, okul arkadaşları gibi) gerçekleşeceğini söylerken şahsi olmayan zorlamaların ise genel olarak fakirlik, işsizlik ya da gruplar arasındaki rekabet gibi büyük ölçekli-makro seviyede olan negatif toplum şartlarından kaynaklandığını öne sürer (Unnever vd., 2004:247). Özetle zorlamaların kökeninde; aile, arkadaş çevresi, kolluk kuvvetleri, yargı sistemi, cezaevleri gibi hem ekonomik şartlar he de sosyal şartlar yer almaktadır.

Zorlama ve Suç Arasındaki Bağ: Zorlamanın bireyleri suça yöneltmede bir etki yarattığı kabul edilen doğrudur. (Güçlü & Akbaş, 2019: 105). Zorlamanın bireyler ve toplum üzerindeki tatbiki sırasındaki tutarlılık ve tutarsızlık bu kişi ve yapılar üzerinde değişik ve zıt tesirler meydana getirmektedir. Devamlı ve şiddetli ancak tutarsız zorlamalara maruz bırakılan kişilerde zorlamaları tatbik eden bireylere karşı kızgınlık ve öfke oluşur (Colvin vd., 2002:20). Keyfi ve düzenli olmayan baskılara karşı, uygulamaları yapanların meşruiyet ve hakkaniyetlerinin sorgulanması başlar. Bunların sonucunda oluşan öfke bu kişileri kronik bir suçlu haline getirebilir. Herhangi bir kuralı ihlal eden bireylerden bazılarını ceza yazılması bazılarını da yazılmaması; kural uygulayıcıların yasallığı, adaletleri ve tutarlıkları sorgulanır.

Tutarsız zorlamalar da buna maruz kalanlar ve bunu uygulayanlar arasında olan bağları zayıflatır ve yeni sosyal bağların meydana gelmesine engel olur. Bu durumun sonucu olarak da sosyal kontrol mekanizması yok olur (Colvin vd, 2002: 20). Tutarsız zorlamalar, kişinin dışarıya karşı nefretini ileri boyuta taşır ve kişinin ileride suç işlemesine sebep olurken, tutarlı olarak yapılan bir zorlama suçu engelleyebilir. Kronik bir suçluluk bir sonraki kuşağa aktarılabilir. Bugün zorlamalara maruz kalan bireyler bu durumu kendi çocuklarını yetiştirirken de uygulayabilirler.

Sosyal Destek ve Suç Arasındaki Bağ: Genel alanda sosyal destek, kişi/kişilerin yaşamında karşısına çıkan ve çıkabilecek olan sorunlarla, ihtiyaçlarla yüzleşmesinde ve bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yapılan yatırımlar ve aynı zamanda hayatın olumsuz faktörlerine karşı bireyi koruyan bir destektir (Baltaş, 2000). Araçsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olan yapılan sosyal destek; para, eşya gibi şeyler olabileceği gibi bunun yanı sıra danışmanlık da olabilir. Sosyal destek arasında araçsal ihtiyaçların yanında duyguların ifade edilmesi, duygusal boşalma ve duygusal destek gibi olguları karşılayan anlamlı ihtiyaçların karşılanmasını da içerir (Güçlü & Akbaş, 2019: 106). Kişilere sağlanan sosyal destek büyük oranda onların yakınında bulunan aile, arkadaş çevresi, eğitim kurumları, kolluk kuvvetleri, yargı kurumları, sosyal yardımlaşma vakıfları ve belediye gibi kurumlardan karşılanabilmektedir.

Bireylerin davranışının şekillenmesinde sosyal desteğin verilmiş biçimi önemli rol oynamaktadır. Verilen her sosyal desteğin suçu engellediği düşünülmezken, tutarlı olarak verilen sosyal destek suçun azaltılmasında rol oynarken, tutarlı olmayan sosyal destekler bireyleri zaman içerisinde suça daha çok yöneltmektedir. Bireylere tutarlı olarak verilen sosyal destekler zaman içerisinde bireylerde kurumlara karşı güven ve inancı artırırken, düzensiz ve öngörüsüz olarak adlandırılan “tutarsız sosyal destek” ise zamanla destek alan kişilerde bu kurumlara ve kişilere karşı güven yitimine sebep olmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makalede sosyolojik suç teorilerinden sosyal süreç teorileri incelenmiştir. Çalışmada dört temel bulguya ulaşılmıştır.

Bulgulardan birincisi, suça sosyolojik perspektiften bakan ‘Sosyal Süreç Teorileri’, suçlu ve sapkın davranışların bir nesilden diğer bir nesile veya bir topluluktan diğer bir topluluğa, bir gruptan diğer bir gruba ya da birey/bireylerden diğer birey/bireylere öğrenme yoluyla ve kültürel yolla geçtiğini ileri süren teorilerdir. Sosyal süreç teorilerinde en fazla kullanılan kavram ‘etkileşim’ kavramıdır. Bu teoriye göre suç ve sapkın davranışlar, kişiler arasında meydana gelen etkileşimler sonucunda oluşmaktadır. Etkileşime girilen kişilerle olan yakınlık derecesi, görüşme sıklığı, görüşme yoğunluğu gibi faktörler suçlu davranışın öğrenilmesinde önemli rol oynayan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Suçun öğrenme yoluyla meydana geldiğini ileri süren sosyal süreç teorilerinin kökeni Fransız sosyolog, kriminolog ve sosyal psikolog olan Gabriel de Tarde’nin taklit yasalarına dayanmaktadır. Ancak, sosyal öğrenme teorisine karşı geliştirilen büyük eleştiri, bireylerin suç işleyen arkadaşlara sahip olmasının kişiyi daima suça sürükleyeceği düşüncesidir. Çünkü suç işleme potansiyeli olan birey buna göre arkadaş seçmektedir.

İkincisi, nötrleştirme teknikleri kuramları perspektifinden bakıldığında kuramın kişilerin toplumsal norm ve değerlere kayıtsız kalamadıkları halde hâlâ neden suç işledikleri sorusuna cevap aramasıdır. Bu kuramın teorisyenlerinin ulaştığı sonuca göre bireylerin ‘sorumluluğun reddi’, ‘zararın reddi’, ‘mağdurun reddi’, ‘kınayanları kınama’ ve ‘suçlu değerleri, toplumsal değerlerden üstün görme’ gibi nötrleştirme tekniklerini

kullanarak suç işledikleridir. Suç işleyen bireyler suçlarını kendilerince haklı gerekçelere dayandırmak suretiyle suç eylemini meşrulaştırma çabasına girmektedirler.

Üçüncüsü, sosyal süreç teorilerinden ‘ayırıcı birliktelikler kuramı’ bakış açısıyla suçun oluşumu daha çok bireyin önem verdiği bireylerle yakın ilişki kurduğu süreç içerisinde birey onu suç işlemeye özendirici bazı tanımlamalara maruz kalmaktadır. Kişi önemli gördüğü bireylerle yakın temas kurduğu süreçte suç işleme teknikleri ile kendisini suç işlemeyi haklı sayacak gerekçeleri de öğrenmektedir. Bu teori de suçun öğrenilen bir davranış olduğunu, suça yönelen bireylerin bu davranışı suç işleyen bireylerden öğrendiğini ileri sürmektedir.

Dördüncüsü, sosyal süreç teorilerinden ‘sosyal kontrol teorileri’, bazı bireylerin suç işleme fırsatına sahip oldukları halde neden suç işlemedikleri ile ilgili görüşler ileri süren teorilerdir. Bu teoriye göre suç işleme potansiyeli olan birey/bireyleri suç işlemekten alıkoymak için sosyal kontrol mekanizmalarının dinamik ve etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu teorilerden sınırlama teorisine göre herhangi bir yerde suç oranlarının yüksek olması bu alanda bir sınırlamanın olmayışından ileri gelmektedir. Ancak, bireyi sınırlayan iç ve dış engelleyicileri harekete geçirmek suretiyle kişi suç işlemekten alıkonulabilmektedir. Bununla birlikte kişinin toplum ile sosyal bağlarının zayıflaması da onu suç işlemeye sevk etmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için birey ile toplumsal bağların güçlü tutulması elzemdir.

Sosyal süreç teorilerinin bakış açısıyla suçun öğrenilen bir davranış olduğu ve dolayısıyla sonraki kuşaklara da öğrenme yoluyla geçtiği düşünülmektedir. Bu durumda bu davranışın kendisinden sonraki kuşaklara geçmemesi için bazı kısıtlamaların getirilmesi gerekmektedir. Örneğin ailelerin kendi çocuklarının arkadaş çevresine dikkat etmeleri gerektiği gibi kendilerinin de suç içeren davranışlarda bulunmamaları önemli bir durumdur. Bununla birlikte düşük öz kontrole sahip birey yetiştirmenin önüne geçilmesi de elzem olan diğer bir konudur.

Ayrıca; çocukluktan itibaren verilen eğitimlerle kişilerde benimsenen iyi bir benlik algısını oluşturulması, bireylere hedef odaklı bir yaşamın benimsetilmesi, yaşamın zıtlıklara sahip bir süreç olduğunun kavratılması ve dolayısıyla sıkıntılı durumlara tahammül etmenin gerekliliği anlatılarak pekiştirilmesi suçlu davranışının engellenmesi konusunda diğer önemli konular olarak öne çıkmaktadır. Suçlu davranışının minimize edilmesi için diğer önemli bir husus ise toplumsal yaşamda birey varlığının pozitif anlamda alan bulması için genel toplumsal kurallara uyum sağlamanın öneminin vurgulanmasıdır. Yani bireyin toplumsal normlara uyduğunda veya uymadığında karşılaşılabileceği durumlar anlatılmalıdır. Toplumsal yaşamın önemi bireylere çocukluktan itibaren öğretilerek aşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akers, R. L. (1999). Social learning and social structure: Reply to Sampson, Morash, and Krohn. *Theoretical criminology*, 3(4), 477-493.
- Akers, R. L., & Jensen, G. F. (2010). “Social learning theory: Process and structure in criminal and deviant behavior”, *The SAGE handbook of criminological theory*, 56-72.
- Akers, R. L., & Sellers, C. S. (2008). *Criminological theories: Introduction, evaluation, and application*. Oxford University Press.
- Akyayla, A. (2019). E. Durkheim ve B. Malinowski ekseninde “Sapma” ve “Suç” kavramlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 68-76.
- Balcıoğlu, E. (2016). “Sosyal Süreç Teorileri” (Ed: Alper Sözer, Ercan Balcıoğlu), *Kriminoloji* içinde, Nobel Yayınları.
- Baltaş, Z. (2000). *Sağlık Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, ss:133-165.
- Bayraktar, R. (2015). Giresun’da suç türlerinin tespiti ve suçların önlenmesinde uygulayıcı kuruluşların önemi bölgesel suçların önlenmesinde uygulayıcı kuruluşların önemi: Giresun örneği, (Ed: Adem Solak, Öner Solak), *Suç ve Suç Korkusu*, Hegem Yayınları.
- Brown, S. E., & Esbensen, F. A. (2010). *Criminology: Explaining Crime and Its Context*: Routledge.
- Colvin, M. (2000). *Crime and Coercion: An integrated theory of chronic criminality*. Springer.
- Colvin, M., Cullen, F. T., & Vander Ven, T. (2002). Coercion, social support, and crime: An emerging theoretical consensus. *Criminology*, 40(1), 19-42.
- Cullen, F. T., & Agnew, R. (2003). *Criminological theory: Past to Present: Essential Readings*. Roxbury Publishing.
- Çakır, İ., & Alkan, M. (2017). Sosyolojik bir olgu olarak suç. (Ed. Selcen Darçın & Murat Darçın), *Suç Sebeplendirme Yaklaşımları*. Nobel Yayınları.

- Demirbaş, T. (2016). *Kriminoloji*. Seçkin Yayınları (6. Baskı).
- Dolu, O. (2015). *Suç Teorileri; Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. Global Politika ve Stratejik Yayınları. (5. Baskı).
- Eker, A. (2016). Genel Suç Teorileri. (Ed. M. Alper Sözer & Ercan Balcıoğlu), *Kriminoloji*. Nobel Yayınları.
- Erdem, S. (2020). Yapısal sembolik etkileşimcilik ve kimlik teorisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(1), 50-65.
- Gidens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
- Gottredson, M., & R., Hirschi, T. (2003). "A General Theory of Crime", In Francis T. Cullen & Robert Agnew (Eds), *Criminological Theory: Essential Readings- Past to Present*, Roxbury Publishing, pp. 240-251.
- Göver, İ. H., & Şenol, D. (2017). *Crime as a social fact: A sociological analysis*. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(2), 191-208.
- Güçlü, İ., & Akbaş, H. (2016). *Suç sosyolojisi: Kavram-teori-uygulama*. Seçkin Yayıncılık.
- Hester, S., & Eglin, P. (1992). *A Sociology of Crime*. Routledge.
- Hirschi, T. (1969). Key idea: Hirschi's social bond/social control theory. *Key Ideas in Criminology and Criminal Justice*, 55-69.
- Reckless, W. C. (1961). *The Crime Problem*. Appleton-Century-Crofts. Inc., 78.
- Reckless, W., C. (2003). Containment Theory, (Ed. Francis T. Cullen & Robert Agnew). In *Criminological theory: Part to present-essential readings*. Roxbury Publishing Company, pp:227-230.
- Reckless, W.C. (1967). *The crime problem*. Meredith Publishing Company.
- Shoemaker, D. J. (2000). *Theories of delinquency: An examination of explanations of delinquent behavior*. Oxford University Press.
- Siegel, L. J. (2012). *Criminology*, Wadsworth: (11. Edition). Wadsworth: Cengage Learning.
- Sutherland, E. H., & Cressey, D. R. (1978). *Criminology*, (10th ed.). J.B. Lippincott Company.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- Thompson, W. E., & Dodder, R. A. (1983). Juvenile delinquency explained? A test of containment theory. *Youth Society*, 15(2), 171-194.
- Unnever, J. D., Colvin, M., & Cullen, F. T. (2004). Crime and coercion: A test of core theoretical propositions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(3), 244-268.
- Ülken, H., Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi.